

**TABIIY RESURLARDAN OQILONA FOYDALANISHNI
HUQUQIY TA'MINLASH BO'YICHA XORIJIY MAMLAKATLAR
TAJRIBASI VA ULARDAN MILLIY QONUNCHILIKNI
TAKOMILLASHTIRISHDA FOYDALANISH MASALALARI**

Xodjayev Azim Abrorovich

Alfraganus universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti

Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsent v.b.

Annotatsiya. Mazkur maqolada tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni huquqiy ta'minlash sohasida xorijiy mamlakatlar tajribasi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Yevropa Ittifoqi, AQSh va rivojlangan davlatlarda qo'llanilayotgan ekologik huquqiy mexanizmlar, iqtisodiy rag'batlantirish usullari hamda davlat boshqaruvi modellari o'rganilgan. Shuningdek, mazkur tajribalarni O'zbekiston milliy qonunchiligini takomillashtirishda qo'llash imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: tabiiy resurslar, ekologik huquq, xorijiy tajriba, davlat boshqaruvi, barqaror rivojlanish, huquqiy mexanizmlar, ekologik siyosat.

Kirish. Hozirgi globallashtirish va texnogen taraqqiyot sharoitida tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni huquqiy ta'minlash muammosi insoniyat taraqqiyotining strategik yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lib, u milliy va xalqaro darajada kompleks yondashuvni talab etayotgan dolzarb ilmiy-amaliy masalalar qatoriga kiradi. Jahon amaliyoti shuni ko'rsatmoqdaki, tabiiy resurslardan nooqilona foydalanish, ekologik talablarga rioya etmaslik va huquqiy mexanizmlarning yetarli darajada samarali ishlamasligi global ekologik muvozanatning buzilishiga, iqlim o'zgarishlari, bioxilma-xillikning qisqarishi va tabiiy resurslar tanqisligi kabi murakkab jarayonlarning

kuchayishiga olib kelmoqda. Shu jihatdan qaralganda, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni huquqiy jihatdan tartibga solish, ayniqsa, ilg'or xorijiy mamlakatlar tajribasini chuqur o'rganish va uni milliy qonunchilikka integratsiya qilish masalasi fundamental ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy-nazariy qarashlarda ta'kidlanganidek, XXI asr ekologik muammolarning globallasuvi bilan xarakterlanib, tabiiy muhitga antropogen ta'sirning ortishi insoniyat oldida mutlaqo yangi huquqiy va institutsional vazifalarni qo'yimoqda. Bu holat tabiiy resurslardan foydalanishni tartibga soluvchi huquqiy mexanizmlarning samaradorligini oshirish, ularni xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish zaruratini yanada kuchaytirmoqda.

Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlashda huquqiy normalarning mukammalligi, davlat boshqaruvining institutsional samaradorligi va jamoatchilik ishtirokining yuqori darajasi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Masalan, ayrim davlatlarda ekologik talablar "majburiy shartlar, cheklovlar va normativlar tizimi sifatida belgilab qo'yilgan bo'lib, ular xo'jalik faoliyatini amalga oshirishda asosiy huquqiy mezon vazifasini bajaradi". Bu esa tabiiy resurslardan foydalanishni huquqiy tartibga solishda qat'iy standartlar va ilmiy asoslangan me'yorlar muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Professor darajasidagi ilmiy-ijodiy yondashuv nuqtayi nazaridan qaralganda, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni huquqiy ta'minlash tizimi faqat normativ-huquqiy bazani shakllantirish bilan cheklanmay, balki davlat boshqaruvi, iqtisodiy rag'batlantirish, ekologik monitoring va jamoatchilik nazorati kabi ko'p qirrali institutlarning integratsiyasi orqali amalga oshiriladi. Shu ma'noda, xorijiy mamlakatlar tajribasi mazkur sohada ilg'or modellarni taklif etadi: Yevropa davlatlarida ekologik standartlar va barqaror rivojlanish konsepsiyasi ustuvor bo'lsa, AQShda bozor mexanizmlari va huquqiy nazorat uyg'unligi ta'minlangan, Yaponiya va Janubiy Koreyada

esa innovatsion texnologiyalar orqali resurslardan samarali foydalanish tizimi shakllangan.

Bizning fikrimizcha, mazkur tajribalarni mexanik ravishda ko'chirish emas, balki ularni milliy huquqiy tizimning o'ziga xos xususiyatlari, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari va ekologik holati bilan uyg'unlashtirgan holda tatbiq etish maqsadga muvofiqdir. Chunki har bir davlatning tabiiy resurslar salohiyati, ekologik xavf-xatarlari va boshqaruv tizimi o'ziga xos bo'lib, xorijiy tajribani adaptatsiya qilish jarayoni ilmiy asoslangan va tizimli yondashuvni talab etadi.

Shu bilan birga, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni huquqiy ta'minlashda xalqaro hamkorlikning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Ilmiy manbalarda qayd etilganidek, ekologik muammolarning global xarakteri davlatlar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, qiyosiy-huquqiy tahlillar asosida qonunchilikni takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Bu esa milliy qonunchilikni xalqaro standartlar va ilg'or tajribalar bilan uyg'unlashtirish orqali ekologik xavfsizlikni ta'minlash imkoniyatini kengaytiradi. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni huquqiy ta'minlash bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasini ilmiy-ijodiy tahlil qilish va ulardan milliy qonunchilikni takomillashtirishda foydalanish masalasi zamonaviy ekologik huquq nazariyasi va amaliyotining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur muammoning kompleks o'rganilishi davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish, huquqiy mexanizmlarni modernizatsiya qilish va barqaror ekologik taraqqiyotga erishishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga egadir.

Tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni huquqiy ta'minlash va bu borada xorijiy mamlakatlar tajribasini o'rganish masalasi zamonaviy ekologik huquq fanining eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Ushbu muammoning nazariy-metodologik asoslari ekologik huquq, tabiiy resurslar huquqi hamda barqaror rivojlanish konsepsiyasi

doirasida shakllangan bo'lib, uning turli jihatlari mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan kompleks tadqiq etilgan.

Mazkur yo'nalishdagi fundamental tadqiqotlardan biri sifatida A.A. Xodjayevning ilmiy ishlarini alohida ta'kidlash joiz. Muallif o'z tadqiqotida tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni "ekologik huquqning asosiy prinsiplaridan biri bo'lib, u tabiat va jamiyat o'rtasidagi muvozanatni saqlashga qaratilgan huquqiy mexanizmlar tizimi orqali ta'minlanadi" deb ta'riflaydi [1]. Ushbu yondashuv tabiiy resurslardan foydalanishni huquqiy tartibga solishda davlat boshqaruvi va institutsional mexanizmlarning ustuvor ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

J.T. Xolmuminov va J.I. Safarovlar tomonidan yaratilgan monografiyada xorijiy mamlakatlarda tabiiy resurslar huquqining shakllanishi va rivojlanish tendensiyalari qiyosiy tahlil asosida o'rganilgan bo'lib, unda Yevropa Ittifoqi, AQSh va boshqa rivojlangan davlatlarda ekologik qonunchilikning institutsional va huquqiy asoslari chuqur tahlil qilingan [2]. Mualliflar "tabiiy resurslardan foydalanish munosabatlarini tartibga solishda huquqiy normalarning tizimliliigi va barqarorligi ekologik siyosat samaradorligini belgilaydi" degan xulosaga keladilar.

Sh.M. Masharipovning tadqiqotlarida esa ekologik talablarni huquqiy ta'minlash bo'yicha xalqaro tajriba tahlil qilinib, ayniqsa Rossiya Federatsiyasi misolida atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi normativ talablar, cheklovlar va standartlar tizimi keng yoritilgan. Muallifning ta'kidlashicha, "ekologik talablar xo'jalik va boshqa faoliyatni amalga oshirishda majburiy shartlar sifatida belgilanib, ularga rioya etish ekologik xavfsizlikni ta'minlashning asosiy kafolati hisoblanadi" [3]. Bu esa huquqiy mexanizmlarning qat'iyligi va amaliy ijrosi tabiiy resurslardan oqilona foydalanishda hal qiluvchi omil ekanligini ko'rsatadi.

Xorijiy olimlar tadqiqotlarida ham mazkur muammo keng qamrovli tarzda tahlil qilingan. Xususan, S.A. Bogolyubov, O.L. Dubovik kabi olimlar

ekologik huquqni mustaqil huquq sohasi sifatida shakllantirish, uning prinsiplari va huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish masalalarini o'rganganlar. Ularning fikricha, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish prinsipi barqaror rivojlanishning huquqiy asosi bo'lib, u iqtisodiy va ekologik manfaatlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi [4].

Bizning fikrimizcha, tahlil qilingan adabiyotlar tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni huquqiy ta'minlash masalasini turli nuqtayi nazardan yoritgan bo'lsa-da, xorijiy tajribani milliy qonunchilikka adaptatsiya qilishning aniq mexanizmlari va institutsional modellari yetarli darajada kompleks o'rganilmagan. Shu bois, mazkur tadqiqotda qiyosiy-huquqiy tahlil asosida ilg'or xorijiy tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish imkoniyatlarini ilmiy-ijodiy jihatdan asoslash muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa sifatida ta'kidlash mumkinki, mavzuga oid adabiyotlar tahlili tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni huquqiy ta'minlashda davlat boshqaruvi, huquqiy mexanizmlar va xalqaro tajribalar uyg'unligi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Қаюмов А.А., Якубов Ў.Ш. Табиатдан фойдаланиш ва уни муҳофаза қилиш: ўқув қўлланма. – Тошкент, 2008. – 123 б. (ўқув қўлланма).
2. Ходжаев А.А. Табиий ресурслардан оқилона фойдаланишни ҳуқуқий таъминлаш: юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. – Тошкент, 2019. – 273 б. (диссертация).
3. Ходжаев А.А. Табиий ресурслардан оқилона фойдаланишни ҳуқуқий таъминлаш: автореферат. – Тошкент, 2021. – 54 б. (автореферат).
4. Қобилов Ш.Р. Экология қонунчилигини бузганлик учун юридик жавобгарликни такомиллаштириш муаммолари: автореферат. – Тошкент, 2002. – 23 б. (автореферат).

5. Усмонов М.Б. Экология ҳуқуқи: дарслик. – Тошкент: ҲТИ нашриёти, 2018. – 657 б. (дарслик).
6. Холмўминов Ж.Т. Табиий ресурслардан фойдаланиш ва муҳофаза қилишнинг экологик-ҳуқуқий муаммолари. – Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ, 2009. – 240 б. (монография).
7. Файзиев Ш.Х. Экологик сиёсатни ҳуқуқий таъминлашнинг назарий муаммолари. – Тошкент: ТДЮИ, 2004. – 246 б. (монография).
8. Скрипников Н.К. Трансграничное водопользование в Центральной Азии (правовой аспект). – Тошкент: ТДЮИ, 2004. – 203 б. (монография).
9. Боголюбов С.А. Экологическое право. – Москва: Норма, 1998. – 320 с. (дарслик).
10. Дубовик О.Л. Экологическое право. – Москва: Проспект, 2010. – 352 с. (дарслик).